

Received-Makale Geliş Tarihi 11.02.2026
Published-Yayınlanma Tarihi 30.04.2026
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 13 (130),760-772

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.19958856

Dr. Öğr. Üyesi Murat Turan

<https://orcid.org/0000-0002-8908-5199>

Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ardahan/TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/042ejbk14>

Türk Demokrasi Tarihinde Siyasal ve Toplumsal Cepheleşmeler (1908-1980)

Political and Social Polarization in the History of Turkish Democracy (1908-1980)

ÖZET

Türk demokrasi tarihinde siyasal cepheleşme, dönemsel mücadeleyle sınırlı kalmayıp tarihsel süreklilik sergileyen yapısal bir özellik taşımaktadır. 1908-1980 yılları arasındaki süreçte ortaya çıkan siyasal ayrışmalar, farklı ideolojik yönelimler, toplumsal yapıdaki çeşitlilik ve siyasal liderlerin söylemleriyle şekillenmiştir. Bu çalışmada, söz konusu cepheleşmelerin ortaya çıkış nedenleri, gelişim süreçleri ve siyasal sistem üzerindeki etkileri incelenmektedir. II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Fırkası ile Hüriyet ve İtilaf Fırkası arasında ortaya çıkan ilk örgütlü siyasal karşıtlıktan başlayarak, Cumhuriyet döneminde DP'nin Vatan Cephesi uygulaması ve 1970'li yıllarda Milliyetçi Cephe hükümetleri ile muhalefet arasındaki ideolojik ve toplumsal ayrışmalara kadar uzanan geniş bir dönem ele alınmaktadır. Bu doğrultuda siyasal cepheleşmenin farklı dönemlerde değişen biçimlerine rağmen süreklilik gösterdiği ortaya konulmaktadır. Yöntem olarak tarihsel bir yaklaşım benimsenmiş, siyasal olaylar, liderler ve toplumsal unsurlar arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Siyasal partiler, basın, aydınlar ve toplumsal gruplar arasındaki etkileşimler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, Türk siyasal hayatında cepheleşmenin ideolojik farklılıklar, toplumsal çeşitlilik ve kutuplaştırıcı siyasal söylemler tarafından beslenen bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu süreçler siyasal rekabetin yanı sıra toplumsal bütünlüğü de etkilemekte ve demokratik işleyişin zaman zaman kesintiye uğramasına ve askeri müdahalelere zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Demokrasi Tarihi, Siyasal Cepheleşme, İktidar-Muhalefet İlişkileri, Çok Partili Sistem, Askeri Müdahaleler

ABSTRACT

In the historical progression of Turkish democracy, political polarization is not merely a transient phenomenon but rather a fundamental characteristic that is embedded within the system and manifests over time. The political divisions that emerged during the period between 1908 and 1980 were shaped by three factors. First, differing ideological orientations. Second, the diversity of the social structure. Third, the rhetoric of political leaders. This study examines the causes of these polarizations, their development processes, and their effects on the political system. The study encompasses a substantial time period, commencing with the emergence of the first organized political opposition between the Committee of Union and Progress and the Freedom and Agreement Party during the Second Constitutional Era, and culminating in the DP's "Fatherland Front" initiative during the Republican era. It also encompasses the ideological and social divisions between the National Front governments and the opposition in the 1970s. In this context, evidence is presented that demonstrates the persistence of continuity in the phenomenon of political polarization, despite its varying forms across different periods. The historical approach was adopted as the methodology, and the relationships between political events, leaders, and social factors were examined. A comparative analysis was conducted on the interactions among political parties, the press, intellectuals, and social groups. The findings indicate that polarization in Turkish political life is a phenomenon fueled by ideological differences, social diversity, and polarizing political rhetoric. These processes impact not only the realm of political competition but also the fabric of social cohesion. At times, these processes result in disruptions to the functioning of democracy and lay the groundwork for military interventions.

Keywords: History of Turkish Democracy, Political Polarization, Ruling Party-Opposition Relations, Multi-Party System, Military Interventions.

1. GİRİŞ

Türk demokrasi tarihi, anayasal gelişmeler, kurumsal dönüşümler ve siyasal reformlarla sınırlı biçimde açıklanabilecek bir süreç değildir. Bu süreç, siyasal liderler, toplumsal gruplar ve ideolojik yönelimler arasındaki ilişkiler tarafından şekillendirilmiştir. Bu ilişkilerin en belirgin görünümünden biri olan siyasal cepheleşme, farklı dönemlerde değişen biçimler almasına rağmen süreklilik gösteren bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Siyasal rekabetin yoğunlaştığı dönemlerde ortaya çıkan bu ayrışmalar, partiler arası mücadele ile sınırlı kalmamış, toplumsal yapının farklı kesimlerine yayılarak geniş çaplı gerilimlere yol açmıştır. Bu yönüyle cepheleşme, Türk siyasal hayatının yapısal unsurlarından biri olarak görülmelidir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren belirginleşen siyasal ayrışmalar, modernleşme sürecinin yarattığı dönüşümlerle doğrudan ilişkilidir. II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki karşıtlık, Türk siyasal hayatında örgütlü ve ideolojik temelli ilk büyük cepheleşme örneğini oluşturmuştur. Bu dönemde siyasal liderlerle birlikte basın, aydın çevreler ve farklı toplumsal kesimler de bu ayrışmanın parçası haline gelmiştir. Bu karşıtlık, Cumhuriyet dönemine devredilen bir siyasal miras niteliği taşımış ve ilerleyen yıllarda farklı biçimlerde yeniden üretilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni bir siyasal düzen kurulmuş ve millî egemenlik ilkesi temelinde modern bir devlet yapısı inşa edilmeye çalışılmıştır. Fakat bu süreçte siyasal birliktelik tam anlamıyla sağlanamamış, farklı dönemlerde çeşitli ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle çok partili hayata geçiş süreci, siyasal rekabetin belirli kurallar çerçevesinde şekillenmesi açısından önemli bir eşik olmakla birlikte, yeni cepheleşmelerin de zeminini hazırlamıştır. DP döneminde ortaya çıkan Vatan Cephesi uygulaması, siyasal ayrışmanın toplumsal düzeye taşındığı önemli bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Bu süreçte iktidar ve muhalefet arasındaki gerilim, basın, bürokrasi ve toplumun farklı kesimlerine yansımış ve siyasal kutuplaşma derinleşmiştir.

1970'li yıllar ise Türk siyasal hayatında cepheleşmenin en yoğun biçimde yaşandığı dönemlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde siyasal partiler arasındaki rekabet, ideolojik farklılıkların keskinleşmesiyle birlikte daha sert bir nitelik kazanmıştır. Milliyetçi Cephe hükümetleri ile muhalefet arasında oluşan karşıtlık, siyasal düzlemle sınırlı kalmamış ve toplumsal yapıyı da derinden etkilemiştir. Sağ ve sol ekseninde şekillenen bu ayrışma, öğrenci hareketlerinden işçi eylemlerine, basın faaliyetlerinden gündelik yaşama kadar geniş bir alanda kendini göstermiştir. Artan şiddet olayları ve toplumsal huzursuzluk, siyasal sistemin işleyişini doğrudan etkilemiş ve devlet otoritesinin sorgulanmasına yol açmıştır. Siyasal cepheleşmenin ortaya çıkmasında ideolojik farklılıkların yanı sıra toplumsal yapıdaki çeşitlilik de önemli bir rol oynamaktadır.

Farklı tarihsel deneyimlere, ekonomik koşullara ve kültürel değerlere sahip olan toplumsal kesimler, siyasal olayları farklı biçimlerde algılamakta ve yorumlamaktadır. Bu durum, ortak bir siyasal tutumun oluşmasını zorlaştırmakta ve ayrışmaları derinleştirmektedir. Siyasal liderlerin kullandığı dil, benimsedikleri politikalar ve geliştirdikleri söylemler de bu süreci doğrudan etkilemektedir. Özellikle kutuplaştırıcı söylemler, toplum içindeki mevcut farklılıkları daha görünür hale getirmekte ve karşıtlıkları keskinleştirmektedir. Bununla birlikte siyasal cepheleşmenin yalnızca siyasetçiler ve partiler üzerinden açıklanması da yeterli değildir. Basın, aydınlar, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli çıkar grupları da bu sürecin önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Bu gruplar, kamuoyu oluşturma süreçlerinde etkili olmakta ve siyasal tartışmaların yönünü belirleyebilmektedir. Bu nedenle siyasal cepheleşmenin arka planı incelenirken, bu aktörlerin rolünün de dikkate alınması gerekmektedir.

Türk demokrasi tarihinde siyasal cepheleşme, belirli dönemlere özgü geçici bir durum olmaktan öte, tarihsel süreklilik gösteren bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. II. Meşrutiyet döneminden başlayarak Cumhuriyet'in farklı evrelerinde yeniden üretilen bu ayrışmalar, siyasal sistemin işleyişini doğrudan etkilemiş ve zaman zaman demokratik sürecin kesintiye uğramasına neden olmuştur. 12 Eylül 1980'e giden süreç de bu derinleşen cepheleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, söz konusu tarihsel süreci bütüncül bir yaklaşımla ele alarak, siyasal ayrışmaların nedenlerini, gelişimini ve sonuçlarını incelemeyi amaçlamaktadır.

2. TÜRK SİYASAL HAYATININ İLK CEPHELEŞME OLAYI: İTTİHATÇI-İTİLAFCI KARŞITLIĞI

Osmanlı Devleti'nde merkezi otoriteye dayalı yönetim anlayışına karşı gelişen ilk örgütlü muhalefet hareketi Jön Türk hareketidir. II. Abdülhamit yönetimine karşı şekillenen bu hareket, Meşrutiyet'in ilanına zemin hazırlayan düşünsel ve siyasal tartışmaların odağında yer almıştır. Bu süreçte Batı dünyası, Coğrafi Keşifler'den Sanayi Devrimi'ne uzanan çok yönlü dönüşümlerle ulus-devletin gerektirdiği birey tipini oluştururken, Osmanlı aydını ve yönetici kadroları ise devletin varlığını nasıl sürdürebileceği sorusuna yanıt arayan bir arayış içine girmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi, Türk siyasal hayatı ve demokrasi tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu dönem, "*Türklerin son çağa girişi*" olarak nitelendirilmiş ve Fransızların 1789 deneyimiyle benzerlik kurularak değerlendirilmiştir. Cumhuriyet döneminde hayata geçirilen birçok düzenleme ve dönüşümün düşünsel temelleri, II. Meşrutiyet yıllarında yapılan tartışmalara dayanmaktadır (Akşin, 1997). II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, Türk demokrasi tarihinde ilk kez geniş fakat düzensiz bir özgürlük ortamı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde etkili olan Jön Türkler, bu sürecin tek belirleyicisi olmamış, Batı kaynaklı düşünceler de Osmanlı düşünce dünyasına taşınmıştır. Bu fikirler, kendi iç tartışmaları ve sorunlarıyla birlikte Osmanlı aydınları arasında karşılık bulmuştur. Daha önce dağınık halde bulunan düşünsel ayrımlar, çeşitli yayın organları etrafında toplanarak belirginleşmiş ve ortak tartışma alanları oluşmuştur. Bu çevreler, Osmanlı Devleti'nin dağılmasını engelleme amacıyla çözüm arayışına yönelmiş ve bu süreçte ilk kez belirgin siyasal fikir akımları ortaya çıkmıştır. Fikir etrafında bir araya gelen bu gruplar, siyasal gelişmelere aktif biçimde katılmış, olayları yorumlama ve yönlendirme konusunda etkili bir rol üstlenmiştir. İktidar karşısında bir denge unsuru haline gelen bu çevreler, sahip oldukları yayın organları aracılığıyla kamuoyu üzerinde etkili olmuş ve toplumsal hareketliliğin artmasına katkı sağlamıştır (Tunaya, 1999).

II. Meşrutiyet, Türk demokrasisi açısından çok partili siyasal hayatın başlangıcını ifade etmektedir. Hürriyetin ilanı, uzun yıllar boyunca biriken beklenti ve özlemlerin karşılık bulduğu bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın, hukuk metinlerinde yapılan düzenlemeler eleştirilen baskıcı uygulamaları ortadan kaldıramamış, özgürlükçü bir siyasal düzenin tam anlamıyla yerleşmesini sağlayamamıştır (Tunaya, 1998). Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasının ardından düşünsel ve siyasal yaklaşımlarındaki farklılıklar nedeniyle iki ana gruba ayrılmıştır. Bu ayrışma, Ahmet Rıza Bey çevresi ile Prens Sabahattin grubu arasında belirginleşmiş ve hareketin iç yapısını şekillendiren temel bir bölünme halini almıştır.

İttihatçıların, Ahmet Rıza Bey ile Prens Sabahattin çevresinde şekillenen farklı yaklaşımlar doğrultusunda ayrışması, Cumhuriyet döneminde belirginleşecek merkez sağ ve merkez sol siyasal çizgilerin erken bir işareti olarak değerlendirilebilir. Ahmet Rıza Bey grubu, II. Meşrutiyet sürecinde ordunun öncülüğünü gerekli görmüş ve yabancı müdahalelere karşı mesafeli bir tutum benimsemiştir. Prens Sabahattin grubu ise dış desteğe açık bir anlayışı savunmuştur. Bu ayrışma, yönetim anlayışına ilişkin temel görüş farklılıklarıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Ahmet Rıza Bey çevresi, asker ve sivil bürokrasinin öncülüğünde merkezîyetçi bir yönetim modelini benimserken, Prens Sabahattin grubu, yerel unsurların güç kazandığı, girişimciliğe dayalı ve daha esnek bir idari yapıdan yana olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanında etkili olan Ahmet Rıza Bey grubu, İttihat ve Terakki Cemiyeti aracılığıyla siyasal alanda belirleyici bir konum kazanmış ve merkez sol çizginin erken temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu çizgi, Cumhuriyet döneminde CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) tarafından devam ettirilmiştir. Prens Sabahattin çevresi ise Meşrutiyet döneminde muhalif bir konumda yer almış, Ahrar Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, Ahali Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi oluşumlar içinde siyasal faaliyet yürütmüştür (Uyar, 2001).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 1911'de kurulmasının ardından farklı toplumsal kesimlerde biriken memnuniyetsizliklerin toplandığı bir siyasal odak haline gelmiştir. Bu fırka, İttihat ve Terakki Fırkası'nın giderek güçlenen siyasal üstünlüğüne karşı muhalefetin örgütlü biçimde ortaya çıkışını temsil etmektedir. İttihat ve Terakki'nin ulusçu ve Türkçü politikalarına mesafeli duran gayrimüslim unsurlar ile bağımsız kalmayı tercih eden çevreler de bu yapı içinde yer almıştır. Dağınık durumdaki muhalif unsurlar, mevcut iktidarı tek başlarına sarsamayacaklarını görerek ortak bir hedef etrafında birleşmiştir. Bu hedef, İttihat ve Terakki iktidarına son vermektir. Fakat iktidarın sona ermesinin ardından nasıl bir siyasal düzen kurulacağına ilişkin açık ve tutarlı bir program ortaya konulamamıştır. Bu durum, söz konusu birlikteliğin sınırlarını ve kırılma yapısını göstermektedir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İttihat ve Terakki Fırkası arasında yaşanan karşıtlık, siyasal alanla sınırlı kalmamış, basın üzerinden de sürdürülmüştür. Hürriyet ve

İtilaf Fırkası, Teşkilat, *Teminat*, *Merih* ve *Hemrah* gibi yayın organlarını kullanarak görüşlerini yayma imkânı bulmuştur. Buna karşılık *İkdam*, *Yeni İkdam*, *Yeni Gazete* ve *Alemdar* gibi gazeteler, İttihat ve Terakki Fırkası'nın politikalarını destekleyen yayınlar yapmıştır. Bu tablo, dönemin siyasal rekabetinin basın aracılığıyla da yoğun biçimde yürütüldüğünü göstermektedir (Tunaya, 1998).

İttihat ve Terakki Fırkası, örgütsel yapısını ve yayın faaliyetlerini planlı biçimde kurmuş bir siyasal oluşumdur. Fırka yönetiminin ulusçu ve milliyetçi çizgisi doğrultusunda ilk örgütlenme, 1908 yılında kurulan Türk Derneği ile ortaya çıkmıştır. Konferanslar düzenleyen ve çeşitli eserler yayımlayan bu derneğin en dikkat çekici faaliyeti, *Türk Derneği Dergisi* olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Batı ile temasının yoğun olduğu Selanik'te yayımlanan *Genç Kalemler Dergisi*, Türkçülük düşüncesinin gelişimine önemli katkı sağlamış ve milliyetçi anlayışın şekillenmesinde etkili olmuştur. 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Cemiyeti ise, daha sonra Türk Ocakları'nın yayın organı haline gelecek olan *Türk Yurdu Dergisi*'ni yayımlayarak bu düşünsel hattın yerleşmesine katkıda bulunmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası çevresinde yayımlanan *Halka Doğru* ve *Türk Sözü* gibi dergiler de bu sürecin önemli unsurları arasında yer almaktadır. Bu yayınlar, fırkanın benimsediği düşünsel yönelimi toplumsal kesimlere aktarma ve kamuoyu oluşturma işlevi üstlenmiştir (Toprak, 2002). Bu dönemde basın faaliyetleri, bir yandan kültürel ve düşünsel içerikli metinlerin üretildiği bir alan oluşturmuş, diğer yandan yayımlanan içerikler aracılığıyla siyasal yaklaşımların oluşumuna doğrudan veya dolaylı katkı sağlamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde siyasal rekabetin en belirgin alanı yasama meclisi seçimleri olmuştur. 1908-1919 arasında dört genel seçim yapılmıştır. 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki Fırkası mecliste çoğunluğu sağlamış ancak bu yapı içinde ileride muhalif olacak unsurlar da yer almıştır. 1911 İstanbul ara seçimini Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kazanması, bu gerilimi açık biçimde ortaya koymuştur. Bu gelişmenin ardından İttihat ve Terakki, meclisi feshettirerek 1912 seçimlerine gidilmesini sağlamıştır. "*Sopalı seçimler*" olarak anılan bu süreçte muhalefetin meclisteki etkisi büyük ölçüde azaltılmıştır. Böylece siyasal hayat, çok partili görünümünü kaybederek tek bir siyasal gücün ağırlık kazandığı bir döneme girmiştir. Aynı yıllarda Arnavutluk'taki isyanlar ve Kurtarıcı Subaylar Grubu'nun müdahalesi, hükümetin istifasına yol açmış ve siyasal dengeleri sarsmıştır. Balkan Savaşları sonrasında ise İttihatçılar, 1913'te Babıali Baskını ile yeniden iktidarı ele geçirmiştir. Bu süreçte yaşanan suikastlar ve ardından uygulanan sıkıyönetim politikaları, siyasal alanın daha da daralmasına neden olmuştur (Tunaya, 1998).

II. Meşrutiyet'in ilanı, başlangıçta Osmanlı siyasal hayatında özgürlük ve çoğulculuk yönünde güçlü bir beklenti yaratmıştır. Fakat kısa süre içinde bu sürecin, iç siyasal gelişmeler ve dış baskıların etkisiyle farklı bir yönde ilerlediği görülmüştür. Jön Türk hareketinin yönetimi sınırlama yönündeki başarısı, uygulamada parti ile devlet yapısının iç içe geçtiği, müdahaleci bir yönetim anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Siyasal faaliyetlerin artması, toplumsal hareketliliğin yükselmesi ve muhalif grupların çoğalması, rekabeti sertleştirmiş ve istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Grevler, suikastlar, seçim tartışmaları ve ordu içindeki ayrışmalar, merkezi otoritenin güvenlik odaklı tepkilerini güçlendirmiştir. 1911 sonrasında muhalefetin sınırlandırılması ve iktidarın güçlendirilmesi amacıyla daha baskıcı uygulamaların yaygınlaştığı görülmektedir. Balkan Savaşları'nın yarattığı kırılma ve Babıali Baskını gibi gelişmeler bu süreci hızlandırmış, II. Meşrutiyet'in özgürlük vurgusu giderek zayıflamış ve siyasal iktidar dar bir kadronun kontrolünde toplanan daha katı bir yönetim yapısına dönüşmüştür (Kaya, 2021).

İttihat ve Terakki Fırkası'nın II. Meşrutiyet sürecindeki iktidar pratiği, 1908-1913 döneminde hükümet üzerinde doğrudan hakimiyet kurmaktan çok denetim ve yönlendirme kapasitesine dayanan bir yapı göstermiştir. Fakat 1912'de derinleşen siyasal kriz ve 1913 sonrasında yapılan düzenlemelerle bu yapı, ordu, bürokrasi, yasama organları ve ekonomik alanı kapsayan bir iktidar düzenine dönüşmüştür. Bu süreçte Meclis-i Umumî, farklı güç odaklarının temsil edildiği bir karar merkezi haline gelmiştir. Askerî alanda Enver Paşa ve çevresi, mali alanda Cavid Bey, sivil siyasal alanda ise Talat Paşa belirleyici olmuştur. Kara Kemal ve çevresi de esnaf ve ekonomik yapılar üzerinden bu düzeni desteklemiştir. Mahmut Şevket Paşa suikastı sonrasında bu yapı daha da güçlenmiş, devlet, fırka ve hükümet arasındaki sınırlar zayıflamış ve bu bütünlük yapı, I. Dünya Savaşı boyunca devam eden İttihatçı yönetimin temelini oluşturmuştur (Ülker, 2021).

1908-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki'nin siyasal hayattaki belirleyici konumu açık biçimde hissedilmiştir. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte fırkalar arası ilişkiler sertleşmiş, siyasal rekabet daha keskin bir nitelik kazanmıştır. İktidarın karar alma süreçlerini büyük ölçüde kendi denetiminde toplaması, muhalefetin eleştirilerini artırmıştır. Savaş koşulları altında yönetilen devlet yapısında belirgin bir kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Dönemin siyasetçileri, aydınları ve askerleri hızlı karar alma eğilimi gösteren ve kaygı düzeyi yüksek bir tutum sergilemiştir. Ortak hareket etme iradesi zayıflamış, hoşgörü ve uzlaşma

arayışı geri plana itilmiştir. Bu ortamda farklı gruplar kendi doğrularını kesin kabul etmiş, ortak bir zeminde buluşma anlayışı giderek zayıflamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde örgütlü bir yapı kazanan Türkçülük akımı, yeni bir devletin kuruluşunda rol alacak siyasal kadroların yetişmesi açısından önemli bir işlev görmüştür. Bu dönem, siyasal tecrübenin yoğun biçimde biriktiği bir evre olarak değerlendirilebilir. Zor koşullar içinde yetişen bu kadrolar, Millî Mücadele yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında bir araya gelmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu bu birikimin sağladığı deneyimle gerçekleştirmiştir (Tunaya, 1999). Osmanlı'nın karşı karşıya kaldığı olumsuz gelişmeler ve bu gelişmelerin toplumsal etkileri, bu kuşağın dünya görüşünü, siyasal bilincini ve davranış biçimlerini derinden şekillendirmiştir. Meşrutiyet döneminde edinilen siyasal deneyimler, tek parti döneminin genel özelliklerinin oluşumunda etkili olmuştur. Buna karşın, 1950 yılında iktidarın el değiştirmesiyle birlikte, geçmiş deneyimlerin yeterince dikkate alınmadığını gösteren uygulamalardan biri olarak Vatan Cephesi'nin kurulması süreci ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile hayata geçirilen siyasal, hukuksal, idari, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin kökeni, Osmanlı islahat hareketlerine kadar uzanmaktadır. Osmanlı modernleşmesinin tarihsel birikimi ile bu süreçte ortaya çıkan düşünsel çeşitlilik, Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin temelini oluşturmuştur. Bu sürekliliği göz ardı etmek, tarihsel gerçeklikle örtüşmemektedir. Türk Devrimi'nin ortaya koyduğu ve gelecekte de hedeflenen birey tipi, Osmanlı bireyinden nitelik bakımından belirgin biçimde ayrılmaktadır. Devlet ile toplumu eş zamanlı biçimde dönüştürmeyi amaçlayan bu yaklaşım, önceki dönemlerden farklı bir yönelim taşımakta ve Cumhuriyet dönemine özgü bir özellik göstermektedir. Öte yandan II. Meşrutiyet döneminde belirginleşen siyasal cepheleşme, İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki karşıtlıkta somutlaşmış, bu karşıtlık Cumhuriyet döneminde de süreklilik göstererek farklı biçimlerde yeniden ortaya çıkmıştır.

İttihatçı-İtilafçı karşıtlığı, Türk siyasal hayatında örgütlü ve ideolojik temelli ilk büyük cepheleşme örneğini oluşturmuş, sonraki dönemlerin siyasal ayrışmalarına yön veren bir miras bırakmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan merkezîyetçilik-yerinden yönetim, bürokratik öncülük-toplumsal katılım ve dış müdahaleye ilişkin görüş ayrılıkları, ilerleyen yıllarda farklı siyasal biçimler altında yeniden üretilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde basın, aydınlar ve siyasal örgütler aracılığıyla genişleyen bu karşıtlık, siyasal rekabetin toplumsal tabana yayılmasına yol açmış ve cepheleşmenin seçkinler arası bir mücadeleyle sınırlı olmadığını göstermiştir. Bu yönüyle İttihatçı-İtilafçı ayrışması, Türk demokrasi tarihinde daha sonraki kutuplaşmaların düşünsel ve yapısal temellerini hazırlayan önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

3. SİYASAL VE TOPLUMSAL BÖLÜNME: VATAN CEPHESİ VE MUHALEFET

1946 yılında çok partili siyasal sisteme geçilmesiyle birlikte, hukuk devletinin kurulacağı ve hukukun evrensel ilkelerine dayalı bir düzenin oluşacağı yönünde güçlü bir beklenti ortaya çıkmıştır. Buna karşın, izleyen süreçte yaşanan gelişmeler bazı toplumsal kesimlerde kaygı ve tedirginlik yaratmıştır (Nadi, 1985). DP yönetiminin aldığı kararlar yoğun eleştirilere konu olmuş, benimsediği demokratik anlayışının içeriği ve niteliği tartışma konusu haline gelmiştir (Göksu, 1997). 1946 sonrasında devrimleri halk tarafından benimsenenler ve benimsenmeyenler şeklinde ayıran yaklaşım ile Vatan Cephesi adı altında başlatılan girişim, Türk demokrasisinde ikinci, Cumhuriyet Türkiye'sinde ise ilk belirgin cepheleşme ve çatışma sürecinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'de millî egemenlik ilkesinin yerleşmesi hedeflenmiştir. CHP'nin temel söylemi, "*sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir toplum*" anlayışı etrafında şekillenmiştir. Parti yönetimi, toplumsal farklılıkların sınıfsal temelde değil, daha çok meslek grupları düzeyinde bulunduğunu vurgulamış, halkçı bir söylemle toplumun tamamını kapsama iddiası taşımıştır. Yeni kurulan devlette sınıfsal bir hiyerarşinin bulunmadığı yönündeki kabul, CHP'nin ulusal ölçekte tüm toplumu temsil ettiği düşüncesini güçlendirmiştir. Bu yaklaşım, tek parti yönetiminin meşruiyetini destekleyen unsurlardan biri olmuştur. Nitekim bu anlayış parti programına da yansımış ve "*Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan oluşmuş değil, ferdi ve toplumsal hayat bakımından iş bölümü temelinde farklı meslek gruplarına ayrılmış bir bütün olarak görmek, temel ilkelerimiz arasındadır*" ifadesiyle dile getirilmiştir (Uyar, 1998). Egemenlik anlayışı uygulamada daha çok soyut bir nitelik taşımış, yönetim aygıtı halktan bağımsız, onun üzerinde konumlanan ve topluma mesafeli bir yapı görünümünü sergilemiştir. 1950 seçimleriyle birlikte halk, siyasal iktidarı belirleme gücünü somut biçimde deneyimlemiş ve bu durum siyasal özne olarak kendine duyduğu güveni artırmıştır. Aydın ve bürokratik çevreler, DP'nin daha özgürlükçü bir yönetim anlayışı benimseyeceği beklentisiyle partiye destek vermiştir. Fakat bu beklentiler zaman içinde karşılık bulmamış, DP döneminde şekillenen demokrasi anlayışı büyük ölçüde biçimsel bir

düzeyde kalmıştır. Özellikle 1957 sonrasında izlenen politikalar, demokratik ilkelerle bağdaşmayan yönler taşımış ve daha katı bir siyasal yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Eroğlu, 1990).

DP'nin benimsediği popülist söylemin toplumsal karşılık bulmasında etkili olan başlıca gelişmelerden biri, 1946 seçimleri sürecinde yaşanan uygulamalardır. Seçim sırasında gündeme gelen baskı iddiaları, DP'nin kendisini milletin temsilcisi olarak konumlandırmasına ve bu iddia etrafında güçlü bir siyasal çıkış yapmasına zemin hazırlamıştır. “*Yeter Söz Milletin*” sloganının merkezinde yer alan temel kavram, millet iradesidir. DP yönetimine göre iktidar çevreleri ile halk arasındaki ayrım, millî iradenin tam anlamıyla hayata geçirilmesinin önündeki en önemli engellerden biridir. Bu yapı “*vesayetçi ve seçkinci*” bir anlayış olarak tanımlanmıştır. DP ise buna karşılık toplumun geniş kesimlerini kapsayan bir siyaset izlediğini ileri sürmüş ve CHP'yi halkı belirli kesimler üzerinden değerlendirmekle eleştirmiştir. DP'nin öne çıkardığı “*millî irade*” ve “*millî hâkimiyet*” söylemi, sonraki yıllarda merkez sağ siyasal gelenek içinde süreklilik kazanan temel bir ifade biçimi haline gelmiştir (Bora & Canefe, 2003).

DP, CHP'den farklı olarak toplumsal tabana dayanan ve özellikle alt ve orta kesimlerle kurduğu doğrudan ilişkiyle şekillenen bir siyasal hareket olmuştur. Bu ilişki, geniş bir destek tabanı oluşturmuş ve parti lehine güçlü bir siyasal hareketlilik sağlamıştır. Fakat 1950 seçimleri sonrasında bu destek, çoğulculuğu güçlendirmek yerine muhalefetle ilişkilerde daha dışlayıcı bir anlayışa yönelmiştir. DP yönetiminin muhalefet dönemindeki deneyimlerin etkisini aşamaması ve seçim başarısını geniş bir yetki olarak yorumlaması, uzlaşma yerine çatışmayı derinleştiren bir tutuma yol açmış ve bu durum siyasal alanda kalıcı bir cepheleşmeyi beslemiştir. 1950'ler Türkiye'sinde nüfusun büyük ölçüde kırsal kesimde yoğunlaşması, DP'nin siyasal stratejisinde belirleyici olmuştur. Parti teşkilatının önemli ölçüde toprak sahiplerinden oluşması ve kırsal kesime yönelik ekonomik politikalar geliştirmesi, bu kesimle güçlü bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Buna rağmen siyasal rekabetin sürmesi, iktidar ile muhalefet arasındaki gerilimin toplumsal alanda derinleşmesini engelleyememiştir (Tunç, 2023).

DP döneminde siyasal cepheleşmenin ilk işaretleri 1950'li yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Bu süreçte DP yönetimi, 1952 yılında Cemiyetler Kanunu'nda yaptığı değişikliklerle, siyasi partilerin kuruluş amaçları dışında gayrimenkul edinmesini yasaklayan bir hüküm getirmiştir. Bu düzenleme, özellikle CHP'nin elinde bulunan taşınmazlar üzerinden 1953 yılında yeniden tartışma konusu olmuştur. CHP'nin iktidar döneminde devlet hazinesinden partiye kaynak aktardığı iddiaları gündeme taşınmış ve söz konusu düzenleme Meclis'te kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (Özdağ, 2004). DP, 1957 seçimlerinde yeniden iktidar olmuş ancak oy oranının %50'nin altına düşmesi siyasal dengelerde önemli bir değişime işaret etmiştir. Bu gerilemenin ardından muhalefet partileri iktidara karşı daha yoğun bir propaganda faaliyetine yönelmiş, ekonomik sorunlar da toplumsal memnuniyetsizliği artırmıştır. Muhalefet cephesinde birleşme arayışları güçlenmiş, 1958'de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi kurulmuş, aynı yıl Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılması bu eğilimi pekiştirmiştir. Bu gelişmeler karşısında DP yönetimi, iktidarını koruma amacıyla Vatan Cephesi'ni oluşturmuştur. Başbakan Adnan Menderes tarafından ortaya konan bu girişim, destekçilerin açık biçimde saf tutmasını hedeflemiş, muhalefet ise toplumsal huzuru bozmakla suçlanmıştır. Yapılan düzenlemelerle bu yapıya katılım genişletilmiş ve süreç siyasal ayrışmayı daha da derinleştirmiştir (Uyar, 2001).

DP'nin 1950 sonrasında iktidara gelişiyle birlikte Türkiye'de çok partili siyasal hayat güç kazanmış ancak özellikle 1957 seçimlerinden sonra Adnan Menderes liderliğindeki iktidarın izlediği politikalar, muhalefet ve basın üzerindeki baskıları artırmıştır. Muhalefetin “*Güç Birliği*” arayışına karşı geliştirilen Vatan Cephesi, başlangıçta toplumsal desteği pekiştirmeyi amaçlamış, kısa sürede siyasal alanı keskin bir kutuplaşmaya sürüklemiştir. İktidarın devlet imkânlarını propaganda amacıyla kullanması ve muhalefeti hedef alan söylemler, toplumsal ayrışmayı derinleştirmiştir. Artan ekonomik sorunlar ve siyasal gerilimler, sistemin işleyişini zayıflatmış, bu ortam askerî müdahaleye zemin hazırlamıştır (İpek, 2024). DP yönetimi, CHP ve ona yakın basın çevrelerini hükümeti devirmeye yönelik faaliyetler yürütmekle suçlamıştır. Başbakan Adnan Menderes, demagojiye dayalı siyaset anlayışını eleştirmiş ve ihtilal çağrısı niteliğindeki girişimlere karşı kararlı bir tutum sergileneceğini ifade etmiştir. Buna karşılık İsmet İnönü, insan haklarını gözetmeyen bir yönetimin toplumu ihtilale sürükleyebileceğini belirtmiş, Menderes ise İnönü'nün geçmiş yönetimini eleştiren açıklamalarda bulunmuştur. Bu karşılıklı söylemler, siyasal gerilimin dil düzeyinde de sertleştiğini göstermektedir. Bu dönemde basın ve radyo aracılığıyla Vatan Cephesi lehine yoğun bir propaganda yürütülmüş, katılan kişilerin isimleri düzenli biçimde duyurulmuştur. Muhalefete yönelik sert ifadelerin yaygınlaşması, toplumsal ayrışmayı hızlandırmıştır (Uyar, 2001).

Liderler arasındaki tehditkâr söylemler 1958'den itibaren belirgin biçimde artmıştır. Adnan Menderes ile İsmet İnönü arasındaki karşılıklı açıklamalar, siyasal gerilimin ulaştığı düzeyi göstermiştir. İnönü'nün demeçlerine yayın yasağı getirilmiş ve hakkında soruşturmalar başlatılmış, DP Meclis Grubu CHP'yi uyarırken, CHP yönetimi demokrasinin yerleşmesini savunmuştur. 1950'li yılların sonlarına doğru siyasal ve toplumsal ayrışma derinleşmiş, şiddet olayları artmıştır. Basın üzerindeki denetim sonucunda gazeteciler yargılanmış; *Akis Dergisi*, *Ulus Gazetesi*, *Yeni Gün Gazetesi*, *Hürbilet Gazetesi*, *Dünya Gazetesi*, *İbret Gazetesi*, *Yeni Ant Gazetesi*, *Vatan Gazetesi*, *Zafer Gazetesi*, *Demokrat İzmir Gazetesi* ve *Tercüman Gazetesi* kapatma cezalarıyla karşılaşmıştır. CHP'nin toplantı ve mitingleri engellenmiş, İnönü'nün yurt gezileri sırasında çatışmalar yaşanmış ve kendisi 1959'da Uşak'ta yaralanmıştır. Ayrıca Osman Bölükbaşı hapis cezasına çarptırılmıştır. 1960'a gelindiğinde siyasal gerilim TBMM'ye yansımış, kurulan Tahkikat Komisyonu geniş yetkilerle donatılmıştır. Aynı dönemde 555K gösterileri düzenlenmiş, sıkıyönetim ilan edilmiş ve basın ile haberleşme üzerindeki denetim artırılmıştır. Üniversitelerde yaşanan olayların ardından eğitim uzun süre kesintiye uğramıştır (Cumhuriyet'in 75 Yılı, 1998).

DP ile CHP arasındaki siyasal gerilimin en belirgin örneklerinden biri olan Meclis Tahkikatı, demokratik ilkeler ve anayasal sınırlar bakımından ciddi tartışmalara yol açmıştır. Bu süreç, çoğunluk iktidarının muhalefet üzerindeki denetimini artırma eğiliminin kurumsal bir araca dönüştüğünü göstermektedir. Komisyonun kuruluş biçimi ve yetkilerini kullanma tarzı, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü ve tarafsızlık ilkeleri açısından sorunlar doğurmuştur. Sadece DP üyelerinden oluşan yapının soruşturma ve yargılama işlevlerini birlikte yürütmesi, sürecin tarafsızlığına gölge düşürmüştür. Bunun yanında basın üzerindeki baskılar ve muhalif faaliyetlerin sınırlandırılması, siyasal alanın daralmasına yol açmıştır. Tahkikatın büyük ölçüde iktidar kaynaklı verilere dayanması ve karşıt görüşlerin dışlanması, ulaşılan sonuçların nesnelliğini zayıflatmıştır. CHP'ye yöneltilen suçlamaların genelleştirilmesi ise siyasal rekabetin keskin bir kutuplaşma içinde yürütüldüğünü göstermektedir. Bu nedenle Tahkikat Komisyonu, bir denetim aracı olmanın ötesinde, siyasal alanı yeniden şekillendirme girişimi olarak değerlendirilmelidir. Bu süreç, 27 Mayıs'a giden dönemde demokratik işleyişin tıkanmasına yol açan önemli gelişmelerden biri olmuştur (Özcan, 2021). Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, İsmet İnönü'nün eleştirilerinin daha da sertleşmesine yol açmıştır. İnönü, yaptığı konuşmalarda "*insan haklarını gözetmeyen ve baskıya dayalı bir yönetim anlayışının ihtilale zemin hazırlayacağını*" ifade etmiştir. Bu tür bir gelişmenin, siyasal aktörlerin denetimi dışında ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca mevcut gidişatın sürmesi halinde ortaya çıkacak sonuçların önlenemeyeceğini belirtmiş, gerekli koşullar oluştuğunda "*ihtilalin milletler açısından meşru bir hak*" olarak görülebileceğini dile getirmiştir (Eroğlu, 1990).

DP iktidarının son döneminde siyasal alanın sertleştiği ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin bir kriz noktasına ulaştığı görülmektedir. Adnan Menderes'in 1960 yılı başındaki söylemleri, CHP'yi meşru bir rakipten çok, rejim açısından tehdit olarak konumlandıran bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu anlayışın Vatan Cephesi aracılığıyla toplumsal alana taşındığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta toplumsal desteği güçlendirme amacı taşıyan Vatan Cephesi, uygulamada siyasal kutuplaşmayı derinleştirmiş ve iktidar ile muhalefet arasındaki gerilimi artırmıştır. Aynı dönemde ekonomik tartışmalar da siyasal mücadelenin önemli bir parçası haline gelmiş ve CHP'nin eleştirileri DP tarafından yıkıcı faaliyetler olarak değerlendirilmiştir. 1957 seçimlerinden sonra artan baskı uygulamaları ve muhalefetin denetim altına alınması, demokratik rekabetin sınırlarını daraltmıştır. Bu süreç, siyasal söylemin ötesine geçerek toplumsal düzeyde belirgin bir ayrışma üretmiştir. DP'nin son dönem siyaseti, meşruiyetini koruma çabası ile muhalefeti sınırlandırma eğilimi arasında şekillenmiş ve giderek artan bu gerilim, 27 Mayıs'a giden sürecin temel unsurlarından biri olmuştur (İlhan, 2016).

Toplumda ve siyasal alanda belirginleşen cepheleşme, ordu üzerinde de etkisini göstermiştir. İktidar ile muhalefet arasındaki karşılıklı tepkiler, özellikle genç subaylar arasında çok partili siyasal düzene duyulan güveni zayıflatmıştır. Bu kesim içinde, söz konusu düzenin başlangıçtan itibaren sorunlu temeller üzerine kurulduğu yönündeki kanaat giderek yaygınlaşmıştır (Akyaz, 2002). Çok partili demokratik sistemlerde siyasal partiler arasında hukuka dayalı ve dengeli ilişkilerin kurulması temel bir gerekliliktir. Fakat 1950 sonrasında partiler arası ilişkiler bu yönde gelişme göstermemiştir. İktidar partisinin millî hâkimiyet ilkesini dar bir biçimde yorumlaması ve eleştirilere karşı sınırlı hoşgörü göstermesi, muhalefete yönelik daha sert uygulamaların benimsenmesine yol açmıştır (Karal, 1960). Bireylerin ve siyasal partilerin kendilerini serbest biçimde ifade edemedikleri bir ortamda demokrasinin gelişmesi mümkün değildir (Giritli, 1961).

Çok partili siyasal hayata geçişle birlikte Türkiye’de siyasal rekabet belirli kurallar etrafında şekillenmiş, toplumsal düzeyde yeni ayrışma biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu süreçte iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler siyasal alanla sınırlı kalmamış, basın, bürokrasi ve toplumun farklı kesimlerine yayılan bir gerilim hattı oluşturmuştur. DP döneminde ortaya çıkan Vatan Cephesi uygulaması ise bu gerilimin somut bir örneği olarak öne çıkmaktadır. Siyasal aidiyetlerin keskinleştiği bu dönemde, iktidar ve muhalefet arasındaki karşıtlık toplumsal düzeyde daha belirgin hale gelmiş ve cepheleşme, Türk demokrasi tarihinin önemli kırılma noktalarından biri olmuştur.

Vatan Cephesi süreci, Türk siyasal hayatında iktidar ile muhalefet arasındaki rekabetin toplumsal düzeye taşındığı ve cepheleşmenin belirgin bir görünüm kazandığı önemli bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde siyasal söylemin sertleşmesi, basının taraflı bir konum alması ve kamu gücünün belirli bir siyasal yönelim doğrultusunda kullanılması, toplumsal ayrışmayı derinleştiren başlıca unsurlar olmuştur. Siyasal aidiyetlerin keskinleştiği bu ortamda, farklı görüşlere tahammülün azalması ve uzlaşma arayışının zayıflaması, demokratik işleyiş üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu yönüyle Vatan Cephesi deneyimi, siyasal rekabetin sınırlarının zorlandığı ve cepheleşmenin toplumsal bütünlük üzerindeki etkilerinin açık biçimde gözlemlendiği bir dönem olarak değerlendirilebilir.

4. 1970’Lİ YILLARDA SİYASAL AYRIŞMA: MİLLİYETÇİ CEPHE VE MUHALEFET

1970’li yıllar, Türkiye’de siyasal rekabetin ideolojik temelde keskinleştiği ve toplumsal ayrışmaların derinleştiği bir dönemdir. Bu süreçte siyasal alan, CHP’nin temsil ettiği sol yönelimli politikalar ile Milliyetçi Cephe etrafında şekillenen sağ blok arasında belirgin bir karşıtlık temelinde yeniden şekillenmiştir. Siyasal partiler arasındaki rekabet, program ve politika düzeyini aşarak toplumsal tabana yayılmıştır. Artan şiddet olayları, ideolojik kutuplaşma ve siyasal istikrarsızlık, dönemin başlıca özelliklerini oluşturmuş ve Türk demokrasisinin işleyişini derinden etkilemiştir.

1970’li yıllar, Türkiye’de siyasal alanın sağ-sol ekseninde keskin biçimde yeniden şekillendiği, düşünce akımlarının geniş kitlelere yayılmasıyla toplumsal hareketliliğin arttığı ve buna bağlı olarak siyasal şiddetin yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu süreçte sol, toplumcu ve halkçı eğilimler aracılığıyla CHP’nin “*ortanın solu*” söylemi ve sonrasında sosyal demokrat bir çizgiye yönelmesiyle siyasette güç kazanmış ve siyasal alanın dışında da etkisini artırmıştır. Fakat bu yükseliş, düşünsel ayrılıklar ve yöntem farklılıkları nedeniyle bütünlüklü bir üstünlüğe dönüşmemiştir. Buna karşılık sağ siyaset, askerî müdahaleler, siyasal istikrarsızlık ve Soğuk Savaş koşullarının etkisiyle güvenlik odaklı bir anlayış etrafında şekillenmiş, komünizm karşıtlığı ve devletle uyum temelinde gelişmiştir. Merkez sağ, kalkınma ve Batı’ya yönelme esasına dayalı bir yaklaşımı sürdürerek geniş kitlelere ulaşmış, uç sağ ise milliyetçilik ve dinî unsurların öne çıktığı daha sert bir tutum benimsemiştir. Bu yönüyle 1970’ler, kutuplaşmanın ötesinde, Türkiye’nin siyasal ve düşünsel yapısının yeniden belirlendiği, sağ ve sol kesimlerin kendi içlerinde ayrıştığı ve bu gelişmelerin sonraki dönemleri etkilediği bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir (Aytürk & Bora, 2024).

Türkiye’nin 1970’li yılları, iç siyasal parçalanma ile dış baskıların kesiştiği çok yönlü bir kriz dönemine işaret etmektedir. Süleyman Demirel liderliğindeki hükümetin 12 Mart Muhtırası ile iktidardan uzaklaştırılması, askerî etkinin siyasal sistem üzerindeki ağırlığını yeniden göstermiştir. 1973 seçimleri sonrasında ortaya çıkan koalisyon zorunluluğu ve Bülent Ecevit liderliğinde kurulan hükümetin kısa ömürlü olması, siyasal istikrarsızlığı artırmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD’nin uyguladığı ambargo ise ekonomik daralmayı hızlandırarak bu kırılma noktası daha da derinleştirmiştir. Bu süreçte sağ partilerin bir araya gelmesiyle kurulan Milliyetçi Cephe hükümetleri, milliyetçi-muhafazakâr bir siyasal blok oluşturmuş ancak iç ve dış gerilimler nedeniyle kalıcı bir denge kuramamıştır. Bu hükümetler, sol hareketlere karşı sert önlemler alırken devlet kadrolarında sağ eğilimli kadroların öne çıkmasına zemin hazırlamış ve bu durum toplumsal düzeyde sağ-sol çatışmasını daha da keskinleştirmiştir. 1977 sonrasında artan şiddet olayları, ekonomik darboğaz ve hükümet krizleri, zayıf yapıları yönetimlerle birleşerek devletin yönetme kapasitesini aşındırmıştır (Karataş, 2022).

1972 yılı, Türk siyasal hayatında önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemi ifade etmektedir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün görevini Bülent Ecevit’e devretmesi ve 1971 Muhtırası sonrasında kapatılan Millî Nizam Partisi (MNP) yerine Millî Selamet Partisi’nin (MSP) kurulması bu sürecin başlıca gelişmeleridir. 1973 seçimleri sonucunda CHP ile MSP arasında kurulan koalisyon, Türkiye’nin koalisyonlar dönemine girdiğini göstermiştir. Aynı yıl, ordunun tercihiyle rağmen Fahri Korutürk’ün cumhurbaşkanı seçilmesi siyasal dengeler açısından dikkat çekmiştir. 1974’te imzalanan hükümet protokolüyle genel af ve ekonomik düzenlemeler gündeme gelmiş, haşhaş ekimi kararı dış baskılara rağmen uygulanmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları koalisyonu

zayıflatmış, Ecevit'in istifası ve ardından kurulamayan hükümetler yeni bir kriz doğurmuştur. 1975'te kurulan Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti ile birlikte siyasal gerilim ve şiddet olayları belirgin biçimde artmıştır. 1977'de Taksim'de yaşanan olaylar ve ardından kurulan İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, istikrarsızlığı sona erdirememiştir. 1970'lerin sonuna gelindiğinde siyasal ayrışma derinleşmiş, ekonomik sorunlar ağırlaşmış ve yönetim kapasitesi zayıflamıştır. 24 Ocak kararlarına rağmen sorunlar çözülememiş, TBMM yeni cumhurbaşkanını seçememiştir (Eraslan, 2006).

1975 sonrasında Türk siyasal hayatı iki ana eksen etrafında şekillenmiştir. Bir yanda CHP'nin temsil ettiği çizgi, diğer yanda MSP, MHP ve AP'nin oluşturduğu blok yer almıştır. Bu dönemde Bülent Ecevit, Milliyetçi Cephe hükümetlerinin kalkınma anlayışına karşı sosyal adalet ve demokrasi odaklı politikalar geliştirerek 1970'lere "*ortanın solu*" ve "*sosyal demokrat*" bir yön kazandırmıştır. CHP, Kemalizm'in temel ilkelerini yeniden yorumlayarak daha belirgin bir sol siyasal konum edinmiş, "*halk için halka rağmen*" anlayışı yerine "*halk için halkla birlikte*" yaklaşımını benimsemiştir. Bu doğrultuda Kemalist ilkeler, sosyal adalet ve "*insanca, hakça bir düzen*" hedefiyle daha geniş bir toplumsal söylem içinde yeniden tanımlanmıştır. Ecevit, dönemin yükselen eşitlikçi taleplerini kendine özgü bir siyasal dil içinde ifade etmeye çalışmış, milliyetçilik ile yurtseverlik vurgusunu bir arada ele alan bir yaklaşım geliştirmiştir. Özellikle ekonomik alanda millî duyarlılıkları öne çıkaran bu anlayış, Milliyetçi Cephe'nin milliyetçilik yorumundan ayrılmış ve "*içeriye karşı halkçılık, dışarıya karşı milliyetçilik*" ifadesiyle somutlaştırılmıştır (Dönmez & Bico, 2003).

Milliyetçi Cephe içinde öne çıkan AP'nin milliyetçi ve popülist söylemi, sol siyasal dilden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Bu söylemin oluşumunda milliyetçi ve muhafazakâr unsurlar ile sembolik ifadeler önemli bir yer tutmuştur. Aydın ile halk arasındaki mesafenin vurgulanması ve şehirli seçkinlere karşı köylü kesimin öne çıkarılması, bu yaklaşımın temel özellikleri arasında yer almıştır. Sıradan halk, dinî ve millî değerlerin taşıyıcısı olarak sunulmuş, halk dili ve yerel söyleyişler, aydın çevrelerin dili karşısında bir karşı duruş olarak kullanılmıştır. Fakat bu yaklaşımın toplumun tüm kesimleri tarafından benimsendiğini söylemek mümkün değildir (Bora & Canefe, 2003). MSP, Millî Görüş çizgisini "*ahlak ve maneviyat*" ile "*ağır sanayi hamlesi*" olmak üzere iki temel söylem etrafında şekillendirmiştir. İlki partinin muhafazakâr yönünü, ikincisi ise kalkınma anlayışını yansıtmaktadır. Bu doğrultuda MSP, maneviyat vurgusuyla sağ partilerle, ekonomik alandaki devletçi yaklaşımıyla sol partilerle rekabet içinde yer almıştır. 1970'li yıllarda İslami hareket, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de belirli ölçüde sol düşünceden etkilenmiştir. İslamcı çevrelerin sosyal adalet vurgusunu öne çıkarması ve CHP ile koalisyon kurması, bu siyasal çizgiye yönelik eleştirilerin başlıca nedenleri arasında yer almıştır (Çakır, 2003).

Milliyetçi Cephe'nin ortaklarından biri olan MHP, muhafazakâr ve milliyetçi bir çizgiye sahip olmakla birlikte, temel yönelimi komünizm karşıtlığı, daha genel bir ifadeyle sol karşıtlığı olmuştur. MHP ideolojisi, ortaya çıktığı dönemde kendi yönünü belirlerken sağ içindeki diğer yaklaşımlardan ayrılmış, komünizm ve kapitalizm dışında bir üçüncü yol arayışı geliştirmiştir (Can, 2003). MHP, sağ blok içinde yer almasına rağmen güçlü örgütlü yapısıyla diğer partilerden ayrılmıştır. Alparslan Türkeş, askerî geçmişi ve sert liderlik profiliyle 1970'li yıllarda partinin belirleyici ismi olmuştur. MHP'ye göre komünizm mutlak bir tehdit olarak görülmüş ve kesin biçimde karşı çıkılması gereken bir unsur olarak tanımlanmıştır. 1970'li yıllarda MHP, bir yandan kendi düzen değişikliği tasarımına sahip radikal bir hareket niteliği taşıırken, diğer yandan mevcut düzeni koruyan bir parti görünümü sergilemiştir (Bora, 2003).

Türkiye'ye uygulanan ekonomik ve silah ambargosunun 1975 sonrasında daha belirgin etkiler doğurduğu görülmüş, bu durum ekonomik ve siyasal sorunları derinleştirmiştir. AP ortaya çıkan belirsizlik ortamında mevcut durumdan nasıl yararlanabileceğine yönelik bir siyasal yönelim geliştirmiştir. Cephe hükümetleri bu iktidar boşluğunun farklı partiler arasında kurulan koalisyonlarla doldurulması sonucunda ortaya çıkmıştır. AP'nin başlangıçta dayandığı toplumsal taban, büyük tüccarlar, sanayiciler ve esnaf kesimlerinden oluşurken, 1970'li yıllardaki ekonomik istikrarsızlık bu tabanı daraltmıştır. Cephe hükümetleri deneyimi, partinin demokrasiye yaklaşımının tartışılmasına yol açmış, parti, Milliyetçi Cephe aracılığıyla artan öğrenci ve işçi hareketlerine karşı siyasal bir denge kurmayı hedeflemiştir (Çavdar, 1985). Oluşan gergin siyasal ortamda, hükümetlerin ekonomik alandaki yetersizlikleri geri planda kalmış ve kamuoyunda yeterli düzeyde tartışılmamıştır (Üstünel, 1976). 12 Eylül 1980'e kadar artarak süren gerilimler, milliyetçilik kavramının yarı sivil ve yarı resmî bir nitelik kazanmasına yol açmıştır (Mete, 2003).

Cumhuriyet tarihinin en istikrarsız dönemlerinden biri olan 1975-1980 arası, siyasal liderler arasındaki anlaşmazlıkların ötesinde, şiddetin ve güvenlik sorunlarının yoğunlaştığı bir süreci ifade etmektedir. Bu dönemde sıkıyönetim uygulamaları belirgin biçimde artmış, siyasal ortam giderek daha gergin hale gelmiştir. Bu gelişmeler, liderler arasındaki görüş ayrılıklarını da keskinleştirmiştir. Süleyman Demirel, olayların temelinde “*Cumhuriyeti ortadan kaldırmaya yönelik komünist bir amaç*” bulunduğunu ileri sürerken, Bülent Ecevit, komünizme karşı olmanın düşünce özgürlüğünü sınırlamak anlamına gelmeyeceğini vurgulayarak farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur (Burçak, 1988). Artan şiddet olayları karşısında liderlerin değerlendirmeleri arasındaki farklılık daha da belirginleşmiştir. Ecevit, olayların sorumluluğunu Milliyetçi Cephe’ye yüklerken, Demirel ise aynı gelişmeleri muhalefetin eylemleriyle açıklamıştır. Bu karşıt yorumlar, dönemin siyasal kutuplaşmasının ulaştığı düzeyi açık biçimde ortaya koymaktadır (Cumhuriyet’in 75 Yılı, 1998). 1 Şubat 1979 tarihinde gazeteci Abdi İpekçi’nin öldürülmesi, toplumda ve siyasal alanda var olan cepheleşmenin daha da derinleşmesine neden olmuştur (Arcayürek, 2006). Toplum üzerinde etkili olan bazı gazetecilerin siyasal ayrışmaları kendi yayın organlarında yansıtılmaları ve bu doğrultuda bir dil kullanmaları da toplumsal gerilimlerin artmasına zemin hazırlamıştır (Ilıcak, 1980).

1970’li yıllarda yaşanan siyasal ayrışma, partiler arası rekabeti aşarak toplumun hemen her alanına yayılan bir kutuplaşma sürecine dönüşmüştür. Milliyetçi Cephe ile muhalefet arasındaki karşıtlık, ideolojik farklılıkların keskinleşmesiyle uzlaşma imkânlarını zayıflatmış ve siyasal sistemi zorlayan bir gerilim ortamı oluşturmuştur. Bu dönemde şiddet olaylarının artması, siyasal dilin sertleşmesi ve kurumsal yapıların zayıflaması, demokratik düzen üzerinde ciddi bir baskı yaratmıştır. Siyasal aktörlerin karşılıklı suçlamalar üzerinden yürüttükleri mücadele, toplumsal bütünlüğü aşındırmış ve devlet otoritesinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu yönüyle 1970’li yıllar, Türk demokrasi tarihinde cepheleşmenin en yoğun biçimde yaşandığı dönemlerden biri olarak değerlendirilmekte ve 12 Eylül 1980 müdahalesine giden sürecin anlaşılmasında temel bir eşik oluşturmaktadır.

Toplumda ve siyasal alanda biriken gerilimler ile derinleşen cepheleşmeler, 12 Eylül Askerî Darbesi’ne giden sürecin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu ayrışmaların temelinde, toplumsal ve kültürel farklılıkların siyasal kültür üzerindeki etkisi yer almaktadır. Siyasal aktörlerin benimsedikleri politikaları topluma aktarma biçimi, bu mesajların her kesim tarafından aynı şekilde algılanmasını sağlamamaktadır. Farklı dünya görüşleri ve yaşam deneyimleri, iletilerin değişik biçimlerde yorumlanmasına yol açmakta ve bu durum da siyasal ayrışmayı derinleştiren bir unsur haline gelmektedir (Sitembölükbaşı, 2007). Toplumsal yapının farklı tarihsel ve sosyal deneyimlerden beslenmesi, siyasal kültürün çeşitlenmesine yol açmaktadır. Bu durum, toplum genelinde tek tip bir siyasal tutumdan söz etmeyi güçleştirmektedir. Siyasal kültür, farklı eğilimlerin bir arada bulunduğu bir yapı göstermektedir. Vatandaşların siyasete katılım biçimlerine ilişkin tutumları, aynı toplum içinde dahi değişiklik gösterebilmekte ve bu farklılıklar toplumlar arasında daha belirgin hale gelebilmektedir (Turan, 1986).

Siyasal birlikteliği belirleyen veya cepheleşmenin yönünü şekillendiren aktörler, vatandaşlar ve siyasetçilerle sınırlı değildir. Toplum üzerinde etkili olan çeşitli gruplar da bu süreçte belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle siyasal alanda yaşanan gelişmeler değerlendirilirken, söz konusu grupların etkisinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Çam, 1976). Bu gruplar, siyasal sürecin işleyişinde etkili bir rol üstlenmekte ve toplum ile bürokratik yöneticiler arasındaki etkileşimi sağlayan aracı yapılar olarak işlev görmektedir (Turan, 1986). Çoğunlukla birlikte oy kullanan bireyler, seçim sonuçları bakımından kazanan tarafta yer alma eğilimi göstermektedir. Buna karşılık azınlıkla birlikte oy kullananlar, seçim sonucunda kaybeden tarafta kalmakta ve tercihleri karşılık bulmamaktadır. Bu durum, siyasal ayrışmaların derinleşmesine zemin hazırlayan unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Sartori, 1993).

Türkiye’de demokratik kültürün yeterince yerleşmemiş olması, siyasal aktörler ile toplumsal kesimler arasındaki tahammülsüzlüğü artırmış ve bu durum, her cepheleşme dalgasının sistem krizine dönüşerek askerî müdahalelere zemin hazırlamasına neden olmuştur. 27 Mayıs Darbesi ve 12 Eylül Darbesi, siyasal tıkanıklıkların yanı sıra merkez-çevre ekseninde şekillenen yapısal ayrışmaların siyasal sisteme yansımaları olarak ortaya çıkmış ve böylece askerî müdahaleler de bu sürecin bir parçası haline gelmiştir. Özellikle 1970’li yıllarda siyasal kutuplaşmanın derinleşmesine rağmen liderler arasında diyalog kanallarının açılmaması, uzlaşma arayışının zayıflığını ortaya koymuş ve toplumsal çatışmayı daha da keskinleştirmiştir. Türk siyasal hayatında süreklilik gösteren bu ayrışmalar, Milli Mücadele dönemindeki İttihatçı-İtilafçı karşıtlığından, çok partili hayatta DP döneminin “*Güç Birliği-Vatan Cephesi*” ayrımına, 1970’lerin “*Milliyetçi Cephe-Sol Cephe*” karşıtlığına kadar farklı biçimlerde yeniden ortaya çıkmıştır. İkili karşıtlıklar üzerinden üretilen bu ayrışmalar, Türkiye’de cepheleşmenin dönemsel bir gelişmeden öte,

süreklilik gösteren yapısal bir özellik olarak varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır (Kasalak & Uçar, 2014).

1970'li yıllar, Türkiye'de siyasal ayrışmanın ideolojik, toplumsal ve kurumsal boyutlarıyla derinleştiği bir dönemi yansıtmaktadır. Siyasal rekabetin toplumsal tabana yayılması, ekonomik sorunlar, dış baskılar ve koalisyon hükümetlerinin istikrarsız yapısıyla birleşerek çok yönlü bir kriz ortamı yaratmıştır. Bu süreçte artan şiddet olayları ve sertleşen siyasal söylem, siyasal alanın yanı sıra toplumsal bütünlüğü de doğrudan etkilemiştir. Liderler düzeyinde uzlaşma kanallarının işletilememesi ve karşılıklı suçlamaların belirleyici hale gelmesi, mevcut gerilimi daha da derinleştirmiştir. Bu yönüyle 1970'li yıllar, siyasal cepheleşmenin geçici bir durum olmaktan çıkıp toplumsal ve siyasal yapı içinde yerleşik bir özellik kazandığını gösteren ve 12 Eylül müdahalesine giden sürecin anlaşılması açısından belirleyici bir dönem olarak değerlendirilmektedir.

5. SONUÇ

Türk demokrasi tarihinde siyasal cepheleşme olgusu, incelenen tarihsel dönemler itibarıyla süreklilik gösteren ve siyasal sistemin işleyişini doğrudan etkileyen temel unsurlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu olgu, belirli dönemlere özgü geçici gerilimlerin ötesinde, farklı tarihsel koşullar altında yeniden üretilen ve her seferinde siyasal yapıyı dönüştüren bir karakter taşımaktadır. II. Meşrutiyet döneminden başlayarak Cumhuriyet'in farklı evrelerinde gözlemlenen ayrışmalar, siyasal rekabetin doğasından kaynaklanan sıradan farklılıkların ötesine geçmiştir. Bu ayrışmalar, toplumsal düzeyde derin karşıtlıklar yaratmış ve siyasal sistemin istikrarını belirleyen başlıca unsurlardan biri haline gelmiştir. Bu sürekliliğin temelinde, siyasal cepheleşmenin siyasal aktörler arasındaki bir güç mücadelesiyle sınırlı kalmayıp, toplumsal yapı ile doğrudan ilişkili bir süreç olması yatmaktadır. İncelenen dönemler, siyasal ayrışmaların her seferinde toplumsal zeminde karşılık bulduğunu ve bu nedenle kalıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Siyasal partiler arasındaki rekabet, çoğu zaman toplumun farklı kesimlerinin kendilerini belirli siyasal kimlikler üzerinden tanımlamasına yol açmış ve böylece siyasal farklılıklar, toplumsal kimliklerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, siyasal cepheleşmenin seçim dönemleriyle sınırlı bir olgu olmaktan çıkıp, gündelik hayatın ve toplumsal ilişkilerin belirleyici unsurlarından biri haline gelmesine neden olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan İttihatçı-İtilafçı ayrışması, bu sürecin başlangıç noktası olarak özel bir öneme sahiptir. Bu dönemde şekillenen siyasal karşıtlık, iktidar mücadelesiyle sınırlı kalmamış, devletin nasıl yönetileceği, modernleşmenin hangi yönde ilerleyeceği ve toplumsal düzenin hangi ilkeler üzerine kurulacağı gibi temel meseleler etrafında yoğunlaşmıştır. Bu yönüyle söz konusu ayrışma, Türk siyasal hayatında daha sonraki dönemlerde tekrar eden tartışmaların düşünsel zeminini oluşturmuştur. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan merkez sağ-merkez sol ayrımı, bu tarihsel mirasın devamı niteliğinde değerlendirilebilir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni bir siyasal düzen kurulmuş olsa da siyasal cepheleşmenin ortadan kalkmadığı, aksine farklı biçimler altında devam ettiği görülmektedir. Özellikle çok partili hayata geçişle birlikte siyasal rekabetin belirli kurallar çerçevesinde şekillenmesi, bir yandan demokratikleşme açısından önemli bir gelişme sağlarken, diğer yandan cepheleşmenin toplumsal düzeye yayılmasını kolaylaştırmıştır. DP döneminde ortaya çıkan Vatan Cephesi uygulaması, bu sürecin en dikkat çekici örneklerinden biridir. Bu dönemde siyasal iktidarın, toplumsal desteği artırma amacıyla başvurduğu yöntemler, kısa vadede siyasal hareketlilik sağlamakla birlikte, uzun vadede toplumsal ayrışmayı derinleştirmiştir. İktidar ile muhalefet arasındaki ilişkinin karşılıklı güvensizlik ve dışlama üzerinden şekillenmesi, siyasal sistemin uzlaşma üretme kapasitesini zayıflatmış ve demokratik işleyişin sınırlarını daraltmıştır.

1950'li yılların sonlarına doğru giderek artan siyasal gerilim, siyasal alanın yanı sıra basın, bürokrasi ve toplumsal yaşamın farklı alanlarında da hissedilmiştir. Siyasal söylemin sertleşmesi ve karşılıklı suçlamaların yoğunlaşması, toplumun farklı kesimleri arasında keskin sınırlar oluşmasına yol açmıştır. Bu süreçte siyasal aktörlerin kullandığı dil, cepheleşmenin derinleşmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle karşıt görüşlerin meşruiyetini sorgulayan ve onları dışlayıcı biçimde tanımlayan söylemler, siyasal rekabeti uzlaşmaz bir çatışma zeminine taşımıştır. Bu durum, demokratik sistemin en temel unsurlarından biri olan çoğulculuğun zayıflamasına neden olmuştur. 1970'li yıllar ise siyasal cepheleşmenin en yoğun ve en yıkıcı sonuçlarını ortaya koyduğu bir dönem olarak değerlendirilmelidir. Bu dönemde siyasal ayrışma, ideolojik temelde keskinleşmiş ve sağ-sol ekseninde derin bir toplumsal bölünmeye dönüşmüştür. Siyasal partiler arasındaki rekabet, giderek artan şiddet olayları ve toplumsal huzursuzluk ile birlikte, demokratik sistemin işleyişini ciddi manada sekteye uğratmıştır. Bu süreçte siyasal aktörlerle birlikte gençlik hareketleri, sendikalar ve çeşitli toplumsal gruplar da cepheleşmenin aktif

unsurları haline gelmiştir. Toplumun farklı kesimleri arasındaki karşıtlık, gündelik yaşamın her alanına yansımış ve toplumsal bütünlüğü zedeleyen bir boyuta ulaşmıştır.

1970'li yıllarda yaşanan gelişmeler, siyasal cepheleşmenin belirli koşullar altında nasıl bir sistem krizine dönüşebileceğini açık biçimde göstermektedir. Liderler arasındaki uzlaşmaz tutum, ekonomik sorunların derinleşmesi ve artan şiddet olayları, devletin yönetim kapasitesini zayıflatmış ve siyasal sistemin meşruiyetini tartışılabilir hale getirmiştir. Bu ortamda ortaya çıkan güvensizlik ve belirsizlik, askerî müdahaleye zemin hazırlayan başlıca unsurlar arasında yer almıştır. Bu durum, siyasal cepheleşmenin siyasal rekabetin yanı sıra devletin yapısını da doğrudan etkilediğini göstermektedir. Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli bulgu, siyasal cepheleşmenin yalnızca siyasal partiler ve liderler üzerinden açıklanamayacak kadar geniş bir etkileşim alanına sahip olduğudur. Basın, aydınlar ve çeşitli toplumsal gruplar, bu sürecin taşıyıcısı ve şekillendiricisi olarak önemli bir rol oynamaktadır. Kamuoyu oluşturma süreçlerinde etkili olan bu aktörler, siyasal tartışmaların yönünü belirlemede ve çoğu zaman cepheleşmenin derinleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Türk demokrasi tarihindeki temel sorunun siyasal farklılıkların varlığından çok, bu farklılıkların yönetilme biçiminden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Demokratik sistemlerde farklı görüşlerin varlığı kaçınılmazdır ve bu durum, sistemin sağlıklı işleyişi açısından bir zenginlik olarak değerlendirilmelidir. Fakat incelenen dönemlerde, siyasal aktörlerin çoğu zaman uzlaşma yerine çatışmayı tercih etmeleri, farklılıkların yönetilmesini zorlaştırmış ve cepheleşmeyi derinleştirmiştir. Bu durum, siyasal sistemin krizlere açık hale gelmesine ve demokratik süreçlerin kesintiye uğramasına neden olmuştur. Türk siyasal hayatında siyasal cepheleşme olgusu, tarihsel süreklilik gösteren ve her dönemde farklı biçimler altında yeniden ortaya çıkan bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür. Bu süreklilik, demokratik kültürün yerleşmesi ve uzlaşma mekanizmalarının güçlendirilmesinin önemini açık biçimde ortaya koymaktadır. Siyasal rekabetin karşıtlık yerine diyalog ve uzlaşma temelinde yürütülebildiği bir siyasal ortamın oluşturulması, siyasal istikrarın sağlanması ve toplumsal bütünlüğün korunması bakımından hayati bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyaz, D. (2002). *Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komut Zincirine Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*. İletişim Yayınları.
- Arcaş, C. (2006). *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*. Detay Yayınları.
- Aytürk, İ. ve Bora, T. (2024). Yetmişli Yıllarda Sağ-Sol Kutuplaşmasında Siyasi Düşünceler. *Türkiye'nin 1970'li Yılları*. Kaynar, M. K. (Ed.), İletişim Yayınları, 307-328.
- Akşin, S. (1997). *Türkiye'nin Yakın Tarihi Cilt 1*. Cumhuriyet Kitapları.
- Bora, T. ve Canefe, N. (2003). Türkiye'de Popülist Milliyetçilik. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4*. İletişim Yayınları, 635-641.
- Bora, T. (2003). Alparslan Türkeş. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik: Cilt 4*. İletişim Yayınları, 686-695.
- Burçak, R. S. (1988). *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*. Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Can, K. (2003). Ülkücü Hareketin İdeolojisi. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, Cilt 4*. İletişim Yayınları, 663-667.
- Çakır, R. (2003). Milli Görüş Hareketi. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, Cilt 6*. İletişim Yayınları, 544-549.
- Çam, E. (1976). *Devlet Sistemleri*. Güryay Matbaası.
- Çavdar, T. (1985). Adalet Partisi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 8, 2096-2097.
- Cumhuriyet'in 75 Yılı 1954-1978, Cilt: II*. (1998). YKY Yayınları.
- Dönmez, Y. ve Bico, C. (2003). Bülent Ecevit. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, Cilt 4*. İletişim Yayınları, 448-461.
- Eroğlu, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İmge Yayınları.
- Eraslan, C. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Cilt 2*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Giritli, İ. (1961). *27 Mayıs'tan II. Cumhuriyete*. TMGT Yayınları.
- Göksu, S. (1997). *Darbeler "Demirkırat"lar ve 27 Mayıs*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Ilıcak, N. (1980). *Makaleler 1976-1977*. Kervan Yayınları.
- İlhan, M. (2016). *Demokrat Parti İktidarının Son Ayı ve Tarihi Mektup*. Akademi Titiz Yayınları.
- İpek, D. (2024). 27 Mayıs Darbesi Öncesi Cepheleşme Hareketi: Vatan Cephesi Örneği (1958-1960). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (2), 391-409.
- Karal, E. Z. (1960). *27 Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşu*. MEB Yayınları.
- Karataş, M. (2022). Türkiye'nin 1970'li yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri. *ABAD*, 5 (10), 387-422.
- Kasalak, K. ve Uçar, F. (2014). Türk Siyasetinde Cepheleşme/Kutuplaşma Olgusunun Dinamikleri ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 41-54.
- Kaya, A. (2021). *Modernleşme Sürecinde Türkiye'de Gençlik Hareketleri (1865-1960)*. Libra Kitap.
- Mete, Ö. L. (2003). Türk Milliyetçiliğine Sivil Bir Bakış. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik: Cilt 4*. İletişim Yayınları, 696-705.
- Nadi, N. (1985). *Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar: Bir İflasın Sonu 1950-1960*. Cumhuriyet Yayınları.
- Özcan, M. Ş. (2021). *Meclis Tahkikatı (1957-1960)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2004). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs*. Boyut Yayınları.
- Sartori, G. (1993). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Türk Demokrasi Vakfı.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2007). *Türkiye'de İdeolojik ve Sosyo-ekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları*. Asil Yayınları.
- Toprak, Z. (2002). Türkiye'de "Narodnik" Milliyetçiliği ve Halkçılık (1908-1918). *Türkler Ansiklopedisi*, 14, 801-806.
- Tunç, T. (2023). Demokrat Parti İktidarı Döneminde İktidar-Muhalefet Cepheleşmesi ve Bu Cepheleşmenin Kırsal Kesime Yansıması. *Anadolu Mecmuası*, 2 (3), 59-89.
- Tunaya, T. Z. (1999). *Batılılaşma Hareketleri Cilt 1*. Cumhuriyet Kitapları.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye'de Siyasal Partiler II. Meşrutiyet Dönemi, Cilt 1*. İletişim Yayınları.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. Der Yayınları.
- Uyar, H. (1998). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. Boyut Yayınları.
- Uyar, H. (2001). *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi*. Büke Yayınları.
- Ülker, E. (2021). İttihatçı tek-parti rejimi kurulurken hizipler, seçimler, boykot. *Mülkiye Dergisi*, 45 (4), 940-962.
- Üstünel, B. (1976). *Kalkınan Türkiye'nin Cephe Çıkmazı, Siyasal Bir Değerlendirme*. Kalite Matbaası.